

Bildungsroman Örneği Olarak “Hüsni ü Aşk”

Yavuz Bayram*

Bildungsroman Örneği Olarak “Hüsni ü Aşk”

Bildungsroman, Türk edebiyatıyla ilgilenen araştırmacılar için yeni bir terimdir. Buna karşın Türk edebiyatında pek çok örneği vardır. Nitekim bu makalede de Hüsni ü Aşk'ın bildungsromanla ilgisi üzerinde durulmuştur. Makalede bu ilgi, dört açıdan değerlendirilmiştir: Eserde aklî ve hissî yeteneklerin işlenişi, kahramanın çağın ve toplumun istediği biçime girişi, kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî etkenler, kahramanın olgunlaşma sürecindeki aşamalar. Yapılan tahlil ve değerlendirmeler sonucunda, Hüsni ü Aşk mesnevisinin, sözü edilen dört açıdan, bildungsroman örneği olarak kabul edilebileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bildungsroman, mesnevi, Hüsni ü Aşk.

Hüsni ü Aşk as an example of Bildungsroman

Bildungsroman is a new term for researchers interested in Turkish literature. In spite of this there are a lot of bildungsroman examples in Turkish literature. As a matter of fact in this article the relationship of Hüsni ü Aşk with bildungsroman has been analysed. In the article this relationship has been evaluated by four points of view: The mental and emotional abilities of the theme, taking form that community and period desires, material and moral factors that effect the hero becoming ripe, the steps of hero becoming ripe process. At the end of these analyses and evaluations, it has been consequenced that Hüsni ü Aşk romance is an acceptable example of bildungsroman.

Key Words: Bildungsroman, romance, Hüsni ü Aşk.

* Yard. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
yavuzbrar@hotmail.com

Bildungsroman

“Bildungsroman” terimi edebiyat dünyamız için oldukça yeni bir kavramdır. Bir makalesinde¹ Prof.Dr.Gürsel Aytaç, terimin “biçim almak, bir biçime ulaşmak, işlenmişliğe erişmek” anlamına gelen “bildung, bild” kelimeleriyle bağlantılı olduğunu ifade ederek, bildungsromanın sınırlarını çizmiştir: “Bildungsroman, bir insanın akıl ve duygu gibi manevi yeteneklerinin işlenişi, onun yaşadığı çağ ve toplumun istediği biçime girmesini; bu oluşuma katkısı olan maddi ve manevi etmenleri, geçirilen aşamaları, sonunda ulaştığı kişiliği konu alır.”² Gelişim romanı (entwicklungsroman) ve eğitim romanı (erzichungsroman) bildungsromana yakın türlerdir. Adlarından da anlaşılacağı gibi, ilk iki türde “gelişim” ve “eğitim” ön plândayken bildungsromanda “manevi biçimlenme ve kültür” ağırlık kazanır.

Aytaç, sözü edilen makalede bu türün Ortaçağ’da ‘Parzival’³ ile başladığını; 18.yüzyılda Martin Wieland’ın “Geschichte des Agathon”uyla geliştiğini ve Goethe’nin “Wilhelm Meister”iyle de en parlak devrini yaşadığını söyler. Ona göre Hermann Hesse’in “Das Glasperlenspiel (Boncuk Oyunu)” adlı eseri, bildungsromanın ütopyasıdır.

Eserde, yazarın “Kastalien” adını verdiği bir eğitim kurumunda yetişerek “boncuk oyunu ustası” olan başkahraman J.Knecht, akıl-duygu dengesine ulaşmış biri olarak davranır. Ne arkadaşı Tegularius gibi tamamen toplumdaki kopuk bir Kastalienli olacaktır; ne de Designori gibi tamamen hayatın karmaşasına atılacaktır. O sentezden yanadır. Bu sayede Kastalien’de öğrendiklerini hayata geçirme fırsatı bulur. Designori’nin oğlu Tito’nun öğretmeni olur. Daha ikinci günde yüzmeye çalışan Tito’ya eşlik etmek ister ve boğulur. Tito, öğretmenin davranışını “fedâkârlık” olarak değerlendirdiğinden, amaca ulaşılmış ve Tito üzerindeki eğitici etki gerçekleşmiş olur. Bu anlamda bir internet sitesinden⁴ alınan ve Ömer Türkeş’e ait olan aşağıdaki değerlendirmeler de konuyu aydınlatıcı niteliktedir:

“En parlak ürünleri Goethe tarafından verilen Bildungsroman türünde yazılan “Boncuk Oyunu”, günümüzden çok sonraki bir zaman diliminde yaşayan büyük boncuk ustası Joseph Knecht’in hayali yaşam öyküsü üzerine kuruludur.

Alman edebiyatına özgü bir tür olan Bildungsroman’larda, adından da anlaşıla-

¹ Aytaç, Gürsel, “Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman”, Edebiyat Yazıları, C.I, Gündoğan Yay., Ankara 1990, s.276-282.

² Aytaç, Gürsel, *a g m.*, s.276.

³ Parzival, Alman yazar Wolfram von Eschenbach’a ait bir destan örneğidir.

⁴ Sözkonusu siteye “<http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=91>” adresinden ulaşmak mümkündür.

çağı gibi maddi ve manevi anlamda bir kişilik inşası, bireyin aydınlanma, kültürlenme süreci anlatılır. Ne var ki Hermann Hesse'in kahramanı Knecht ile Goethe'nin William Meister'in kişilik inşaları farklıdır birbirinden..... Çocukluk çağında girdiği Kastalian tarikatında dış dünyadan bütünüyle kopuk olarak yetişen ve eğitilen Knecht, yetenekleri sayesinde bir tür ermişlik payesi olan "magister ludi" seviyesine dek yükselir. Ancak sadece bir oyun ustası değildir; oyunun iç mantığını da sorgulayacak, oyunun ruhuna asıl uygun olanın dış dünya ile bir senteze varmak olduğunun farkına varacak ve düşündüğünü kendi hayatına geçirecek bir aydındır aynı zamanda... Joseph Knecht'in kişiliğini daha net görmemizi sağlamak için romana kattığı iki öğrenci tipinden Tegularis, Kastalya kurallarına sıkı sıkıya bağlı muhafazakar bir genç, Designori ise tarikata dışarıdan gelen, varlıklı bir ailesi ve dış dünyada bir geleceği olan biri. Ancak her ikisi de seçtikleri hayatı tek boyutuyla yaşayabiliyorlar. İşte Knecht üzerinden bu tek yanlı hayatı aşmaya çabılıyor yazar; tıpkı duygu ve akıl, doğu ve batı çiftlerindeki tek yanlılıkları açmayı düşlediği gibi..."

Son olarak Büyük Larousse ve Ana Britannica'dan alınan aşağıdaki bilgiler, bu yeni terimin daha ayrıntılı biçimde kavranmasını kolaylaştırmaktadır:

"Bildungsroman, oluşum ya da eğitim romanı anlamına gelen Almanca sözcük. Alman edebiyatında çok gözde olan ve kahramanın ahlaksal ve düşünsel oluşumunu betimleyen bir roman türünü adlandırmak için kullanılır. (Başlıca bildungsroman örnekleri şunlardır: Goethe'nin Wilhelm Meister'i, Johann Paul'un Titan'ı, Nevalis'in Heinrich von Ofterdingen'i ve daha sonra Mörike'nin Maler Nolten'i ile G.Keller'in Der grüne Heinrich'i)"⁵

"Oluşum romanı, Almanca bildungsroman, Alman edebiyatında bireyin oluşum dönemini ve sonunda ulaştığı ideâl durumu ele alan roman türü. Kahramanın çocukluğundan yaşlılığına değin geçirdiği gelişimi anlatan gelişim romanından (entwicklungsroman) farklı olarak, kahramanın içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini, olgunluğa ve uyuma erişmesini anlatır. Safdil kahramanın serüven peşinde dünyayı dolaşmaya çıkması ve uğradığı yenilgilerle yavaş yavaş olgunlaşarak bilgelik kazanmasını konu alan halk masalları, Wolfram von Eschenbach'in Ortaçağ destanı Parzival (13.yy başları) ve Hans Grimmshausen'in pikaresk öyküsü Simplicissimus'da (1669) edebî niteliğe kavuştu."⁶

⁵ *Büyük Larousse*, Milliyet Yay., C.4, İstanbul 1986, s.1631.

⁶ *Ana Britannica*, Ana Yay., İstanbul 1989, s.100.

Hüsn ü Aşk

Şeyh Gâlib'in "Esrârını Mesnevî'den aldım" dediği, Beşir Ayvazoğlu'na göre "Kuğunun Son Şarkısı" olan Hüsn ü Aşk, Türk edebiyatının en önemli eserlerindedir. Çünkü;

"Klâsik şiirin sonunda meydana getirilen bu eserle Asya, Türk şiirini büyüleyen bir hâkimin mahkumiyetinden kurtulmuştu. Zira bu eser, en büyük İran şairlerinin eserleriyle boy ölçüşecek bir özellikteydi. Ne Nizâmî ne Sâdî ne Câmî ve ne de diğer büyük İran şairleri, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı gibi hem güttüğü âlî maksat hem de ulaştığı şiiriyet ölçüsünde bir eser gösterebilirlerdi."⁷

Hüsn ü Aşk'ın, hem Şeyh Gâlib'in, hem divan şiirinin hem de Türk edebiyatının "en orijinal, en önemli ve en güzel" eserleri arasında olduğu konusunda neredeyse tüm araştırmacılar hemfikirdirler. Aşağıda bu görüşlerin bir kısmına yer verilmiştir.⁸

"Hazret-i Şeyh, şair tabiatlı olanların fevkalâde yaratılmışlarından kabul edilir. Bize göre Şeyh Gâlib, Fransızlara göre Alfred de Musset yerindedir. Eserlerinin en meşhuru olan Hüsn ü Aşk manzumesini bir rivayete göre 21 veya 26 yaşında iken yazmış olması bu iddiaya delil sayılabilir. Bu manzume galattan, haşivden sâlim olmamakla beraber, pek parlak parçalar ihtiva eder. Lisanımızda mesnevi tarzında yazılmış eski şiirlerin en güzeli kabul olunur."⁹

"Gâlib'in asıl şöhretini sağlayan, kendisinin de övündüğü bu mesnevidir."¹⁰ "Şeyh Gâlib, Türk edebiyatına yepyeni bir tarz getirmiştir, demek hatâlı olmaz. Bu eserde, engin muhayyilesinin mahsulleri yer yer belirmekte, onun câzibesine kapılan ruhlara canlılık vermektedir..... Hüsn ü Aşk'ı, 'mef 'û lü - me fâ 'î lün - fe 'û lün' vezninde kaleme alınmış olup, sâde yazılış şekli içindeki tasavvufî remizlerle, durgun sularının derinliğine güç inilebilen bir ummânı andırır."¹¹

"Bizce Hüsn ü Aşk'ı güzelleştiren, yücelten, eşsiz yapan üç unsur şunlardır: Konunun taklid olmayışı, canlı bir anlatım, Sebki Hindî'nin ince, düşündürücü ve renkli örnekleri."¹² "Hüsn ü Aşk çok tanınmış ve okunmuş bir eserdir. Türk

⁷ Gibb, E.J.Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V* (Ter.:Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999, s.398.

⁸ Bu anlamda daha fazla örnek için makalenin sonunda verilen kaynaklara bakılabilir.

⁹ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri* (Haz.:Cemal Kurnaz), MEB Yay., İstanbul 1995, s.123.

¹⁰ Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk* (Haz.:Abdülbâki Gölpinarlı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1968, s.29.

¹¹ Pekolcay, Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı I*, Dergâh Yay., İstanbul 1981, s.325.

¹² Alparslan, Ali, *Şeyh Gâlib*, KTB Yay., Ankara 1988, s.31.

edebiyatının öteki mesnevileri arasında ayrı bir yeri vardır.”¹³ “Şeyh Gâlib’in ününü yapan en önemli eseridir.”¹⁴ “Şeyh Galib’in Türk edebiyatına kazandırdığı en önemli ve ölmez eseri Hüsn ü Aşk mesnevisidir. Onun fikir, heyecan, aşk, hayal ve ahenk coşkunuğu içerisinde meydana getirdiği bu mesnevi, kendisine haklı bir şöret sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Türk edebiyatının en orijinal ve aşılabilir şaheserlerinden birini oluşturmuştur.”¹⁵

Hüsn ü Aşk, divan edebiyatında benzerine daha önce de şahit olunan bir gerekçeyle yazılmıştır. Mesnevinin “Der Beyân-ı Sebeb-i Te’lif” bölümünden anlaşıldığına göre şairin de bulunduğu bir mecliste Nâbî’nin Hayrâbâd’ı abartılı biçimde övülür. Görüşler, “benzerinin yazılamayacağı” derecesinde ifrata varır. Şeyh Gâlib’in itirazı, mecliste bulunanların “Yaz da görelim.” yollu meydan okumalarıyla karşılaşılır ve şair eseri yazmaya karar verir.

Haluk İpekten’e göre, Türkiye’deki muhtelif kitaplıklarda yirmi kadar yazma nüshası bulunan Hüsn ü Aşk’ın beş baskısı vardır. Baskılardan biri Kahire’de, diğerleri İstanbul’da yapılmıştır. Ayrıca Vasfi Mahir Kocatürk, 1944’te eseri nesre çevirmiştir.¹⁶ Bunlardan başka Muhammet Nur Doğan “Hüsn ü Aşk” adlı kitabının önsözünde Ahmet Cevat Emre’nin 1932’de, Abdülbâki Gölpınarlı’nın 1968’de ve Orhan Okay’la Hüseyin Ayan’ın 1975’te yayınlanmış çevirilerinden bahsetmektedir. Bu anlamda M.Nur Doğan’ın “Hüsn Aşk” adıyla nesre hazırladığı çalışma, bugün için eserin en son ve en güvenilir baskısıdır.¹⁷

Hüsn ü Aşk’ta, “Benî Mahabbet adlı bir Arap kabilesinde aynı günde bir erkek ve bir kız çocuğunun doğması, kıza Hüsn, erkeğe Aşk adının verilmesi, kabile büyüklerince nişanlanmaları, eğitim görmeleri, birbirlerine âşık olmaları, ayrı düşmeleri, erkek kahraman Aşk’ın vuslat için yaptığı yolculuklar ve sonunda ulaştığı kişilik” anlatılır.

Hüsn ü Aşk’ın şahıs kadrosu şöyledir: Aşk (âşık, derviş, mürid), Hüsn (sevgili, cemâl-i mutlak, Allah), Mollâ-yı Cünûn (şeyh, müreşid), Sühan (sofracıbaşı, ârif, pîr), Gayret (lala, sabır, tahammül), İsmet (dadı, saflık), kabilenin ileri gelenleri, Hayret (şaşkınlık), Hûsrübâ (yalancı sevgili, nefis, mâsivâ, imtihan), iki cadı (çile, imtihan), cinler ve gulyabânîler (çile, imtihan).

¹³ İpekten, Halûk, *Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s.20).

¹⁴ Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s.221.

¹⁵ Doğan, M.Nur, “Gâlib (Şeyh)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C.1, YKY, İstanbul 1999, s.474.

¹⁶ İpekten, Halûk, *a.g.e.*, s.20-21.

¹⁷ Doğan, M.Nur, *Husn ü Aşk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.

Hüsn ü Aşk'ta olayların geçtiği mekânlar şunlardır: Mekteb-i Edeb, Ma'nâ Mesiresi, Feyz Havuzu, Kalp Diyârı, iki kuyu, Gam Harâbeleri, Gam Çöü, Mâtem Sarayı, Ateş Denizi, Çin ve Zâtü's-süver Kalesi, Hüsn'ün sarayı. Eserde, coğrafi mekânla ilgili olarak, olayın bir İslâm diyarında ve Arap memleketinde geçtiğinden başka bilgi yoktur.

Hayâlî ve alegorik bir eser olduğundan,¹⁸ Hüsn ü Aşk'ın zamanı hakkında da net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Hüsn ü Aşk mesnevisi, tarihi açıdan belirsiz bir zamanda geçmektedir. Süre açısından incelendiğinde ise karşımıza üç zaman dilimi çıkmaktadır: Kahramanların doğumları, yetişmeleri, eğitim görmeleri, birbirlerine âşik olmaları, buluşmaları arasındaki zaman dilimi; Hayret'in araya girmesiyle ayrı düştükleri ve mektuplaştıkları zaman dilimi; Aşk'ın yolculukları esnasında geçen zaman dilimleri. Günün vakitleri açısından bakıldığında, mesnevide günün değişik saatlerinin (gece, gündüz, sabah, akşam...) yer aldığı; mevsimler açısından bakıldığında, Hüsn'le Aşk'ın ayrılıklarına kadar baharla yazın, Aşk'ın yolculukları esnasında da kışla sonbaharın dikkat çektiği görülmektedir.

Bildungsroman Örneği Olarak Hüsn ü Aşk

Türk edebiyatında bildungsroman örneği sayılabilecek ya da en azından bu türle yakın ilişkisi gözlemlenebilecek pek çok eser vardır. Dahası bu eserlere Tanzimat öncesi dönemde de rastlamak mümkündür.¹⁹ Nitekim bu yazıda, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinin, bir bildungsroman örneği olarak kabul edilebileceği ortaya konulacaktır. Hüsn ü Aşk'ın bildungsroman türüyle yakınlığı, örnek beyitler eşliğinde²⁰, aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir:

1. Eserde aklî ve hissî yeteneklerin işlenişi
2. Kahramanın, çağın ve toplumun istediği biçime girişi
3. Kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî etkenler
4. Kahramanın ,olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik

¹⁸ "Aşk yolunda olgunlaşma teması, Gâlip'in eserinde teşhis ve intak tekniğiyle birleşmiştir." Holbrook, Victoria Rowe, "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (Haz.Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999, s.409.

¹⁹ Bu anlamda tasavvufî içerikli anlatıların; özellikle de mesnevilerin bildungsroman açısından çarpıcı örnekler oluşturdukları görülmektedir. Zaten "insan-ı kâmil" hedefi, başlı başına bildungsromanı ifade etmektedir.

²⁰ Örnek beyitler, günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş biçimleriyle birlikte, M.Nur Doğan tarafından hazırlanan Hüsn ü Aşk (Ötüken Neşr., İstanbul 2002) adlı eserden alınmış ve karşılarında söz konusu eserdeki sıra numaraları verilmiştir.

Eserde Aklî ve Hissî Yeteneklerin İşlenişi

Hüsn ü Aşk'ta kahramanın manevî yeteneklerinin gelişimine ağırlık verilmiş; buna karşılık aklî yetenekleri üzerinde pek durulmamıştır. Meselâ Aşk, Hüsn'le birlikte Edeb Mektebi'ne gider. Okulun adı bile orada ne yönde eğitim verildiğini göstermektedir. Şair, Hüsn ile Aşk'ın Mekteb-i Edeb'te aldıkları eğitimi "rıza ve teslim" sözcükleriyle ifade etmektedir. Şairin Hüsn ile Aşk'ın öğretmenleri Molla Cünûn'u tanıttığı aşağıdaki dizeler de görülen eğitimin niteliği hakkında ipuçları vermektedir. Molla Cünûn maddî ve manevî yönden üstün bir insandır. Aklının ermeyeceği hiçbir iş yoktur:

Ammâ ne cünûn şeyh-i kâmil		(Çılgınlık Mollası) çılgındı, ama olgun bir şeyhti; tedbir sahiplerine yol gösteren akıllı bir müftüydü.
Müftî-i müdebbirân-ı âkil	358	
Yek başına pâdşâh-ı kâdir		
Hükmince gider bütün meşâir	364	Başlıbaşına kudretli bir hükümdardır; bütün duygular onun hükmüne tabidir.

İşte mesnevinin kahramanları böyle bir öğretmenin elinden "rıza ve teslimiyet" dersi alırlar. Belli ki Şeyh Gâlip, Hüsn ile Aşk'ın manevî yeteneklerinin gelişimine çok önem vermiştir. Aşağıdaki beyitten anlaşıldığına göre Edeb Mektebi, üzerine düşen eğitime görevini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Çünkü sevgili konumundaki Hüsn'ün sözleri "ülfet ve muhabbet" olmuş; âşık konumundaki Aşk ise "hayret"ler içinde kalmıştır. Aşağıdaki ikinci beyit Aşk'ın Hüsn kadar duygusal olmadığını; en azından duygularına daha fazla hâkim olabildiğini göstermektedir:

Hüsn'ün sözi ülfet ü mahabbet		Hüsn dostluk ve sevgiden söz ediyor; Aşk ise hayretten hayrete yuvarlanıp duruyordu.
Aşk'ın işi hayret içre hayret	392	
Hüsn'ün talebi verâ-yı imkân		Hüsn'ün talebi imkân ötesi; Aşk'ın gönlünde yatan ise gizli idi
Aşk'ın gazez-i zamîri pinhân	403	

Şair; aşağıdaki ilk beyitte Hüsn'ün duygusallığını, Aşk'ın dudağının etrafındaki ince tüylerin (hatt-ı leb, ayva tüyleri) aklı öldürmesiyle açıklamaktadır. Divan şiiri geleneğinden farklı görünen bu yaklaşım, şairin mesnevinin bu aşamasında Hüsn'ü âşık, Aşk'ı sevgili olarak göstermesinden kaynaklanmıştır. Ne var ki ileride bu durumun düzeltildiği görülecektir:

Hatt-ı lebi hûn-ı akla fetvâ		Dudaklarının kenarında biten tüyler, aklın kanını dökmek için (yazılmış) fetva idi; takva (kuzusu) ise (onun) bir bakışı için canını kurban vermişti.
Kurbân-ı nigâhı cân-ı takvâ	501	

Bunun gibi daha birçok yerde Hüsn'ün dugusallığı ön plâna çıkar. Örneğin dadısı İsmet, sırrını gizlemesi gerektiğini söylediğinde, Hüsn ona aşağıdaki beyitlerle, adeta isyan ederek, karşılık verir. Hüsn'ün aşkı öylesine şiddetli ve kuvvetlidir ki gözünde namus ve hayânın bile bir değeri kalmamıştır:

Dedi ki aceb yola gidersin Seyl-âba karâr hükm edersin	1028	Dedi ki: "Sen tuhaf bir yola gidiyor; çoşkun bir sele durmasını söylüyorsun!.."
Mümkin mi ki aşkı edem inkâr Sen anladığın değil bu esrâr	1029	"Aşkı inkâr etmemin imkânı var mı? Bu, senin bildiğin bir sır değil!"
Nâmûs ne şey hayâ ne sözdür Pervâneye mûmyâ ne sözdür	1034	"Namus nedir, haya nasıl söz?.. (Hiç yapmak için çırpınan) pervaneye merhemden söz açılır mı?"
Var bunda bir âşikâre ma'nâ Kim Hüsn idi Aşk'a âşık ammâ	579	Bunun apaçık anlamı şuydu: Hüsn 'Aşk'a âşıkta ama...

Eserde Aşk'ın duygularını kontrol edip sağduyulu davrandığını gösteren pek çok örnek vardır. Alışılmışın aksine Hüsn'ün Aşk'a âşık olduğunu vurgulayan aşağıdaki ilk beyit de Aşk'ın daha akılcı ve mantıklı davrandığını göstermektedir. İkinci beyitte Aşk'ın, Hüsn'ün şikâyet dolu mektubunu aldığı anda, ona "tevekkül" duygusu içinde söyledikleri, Hüsn'e göre Aşk'ın daha akıllıca hareket ettiğini ortaya koymaktadır:

Tedbîr budur ki ederim ben Ey gözleri haste hûş-dil ol sen	963	"Ben kendimden vefâsızlık ummam; kıyamet bile kopsa sözümden dönmem!"
Sabr eyle biraz sen etme efgân N'eyler bakalım Hudâ-yı zî-şân	966	"Biraz sabret de feryat figân eyleme! Bakalım yüce Tanrı neyler?"

Aşk, yolu Ateş Denizi'ne uğradığında, kurulan tuzağı anlayıp devlerin davetine kanmayacak kadar akıllı ve temkinlidir. Bunun yanında yukarıda Hüsn'e tevekkül tavsiye ettiği görülen Aşk'ın kendisi de tevekkül sahibidir. Bunca sıklıkta içinde sabrederek Allah'a sığındır. Çünkü Allah'ın muhtaç kullarına yardım edeceğinin bilincindedir:

Ey Hâlik u Kird-gâr tâ key Bu mihnet ü hâr hâr tâ key	1564	Ey her şeyi yaratan Tanrı! Bu gönül sıkıntısı, bu çile ne zamana kadar sürecek?
Reh-zen ne revâ ki yol senindir Ger hâhiş edersen ol senindir	1565	Bu, sana giden yolda sana engeller bulunması reva mıdır? Eğer (bu engellerin) bulunmasını istiyorsan; o da yine senin bileceğin iştir.

Aşk, akli baştan alan Çin prensesi Hûşrübâ'nın elinden şarap içerken bile tedbiri elden bırakmaz. Keyif içindeyken de tedbirli davrandığını, gözünün kılıcında olmasından anlamak mümkündür:

Ol keyf ile kıldı Aşk tedbîr		Aşk o sarhoşluk hâlinde tedbirli davranıyor
Dedi ki nazardadır o şemşîr	1676	ve "Kılıcım gözden uzak değil." diye düşünüyordu.

Âşıklar arasında arabuluculuk yapan ve Aşk'a her darda kalışında yardım eden Sühan, şairin okura sunduğu 'ütopik bir ideâl insan' tipidir. Bu ideâl insan, "zekâ, tecrübe, irfân, din, bilim ve büyü" gibi farklı sahalarda yetenekli ve ustadır:

İdlâl ü hüdâda misli nâdir		İnsanı azdırmada da doğru yola götürmede de
Her vech ile kabz u basta kâdir	691	örneği yoktu; her şekilde, (gönülleri) darlaştırmaya da gücü yeterdi, ferahlatmaya da.
Eylerdi edince lûtf ü ihsân		Lütfedince de ölüm ile hayatı birbirine can
Merg ile hayâtı cân u cânân	693	ile canan yapardı.
Fermânına ye's ü şevk mahkûm		Fermanına ümitsizlik de uyardı, neş'e de...
Ümmîd ü recâ yanında mazlûm	697	Ümit ve yalvarış onun yanında sessiz sedasız bir hâldeydi.

Hüsn ü Aşk'ta tedbire ve sağduyuya büyük önem verilmiştir. Yukarıda Aşk'ın birçok belâ karşısında acele etmeden, sabır ve sağduyuyla hareket ettiği görülmektedir. Bunda Aşk'ın daha baştan şahit olduğumuz sabırlı ve mantıklı kişiliği yanında, Sühan ve Gayret'ten gelen nasihatlerin de büyük payı vardır. Gerek Sühan gerekse Gayret, her fırsatta ona sakin olmasını, sonradan pişman olacağı şeyleri yapmaktan kaçınmasını öğütlemişlerdir. Örneğin Aşk, Hüsn'ün hasretiyle feryat ederken; Gayret aşağıdaki beyitlerde ona nasihat eder ve çıkış yolunu gösterir:

Terk eyle bu rûtbe hûy u hâyı		"Bu derece hay huy etmeyi, dağlar gibi
Boş boşuna kûh-veş sadâyı	1144	boşu boşuna yankılanmayı bırak!"
Bir zahm ile kendin eyleme gayb		"Bir yara yüzünden kendini kaybetme! Ba-
Feryâdı bırak ki aybdır ayb	1145	ğırıp çağırmaktan vazgeç; ayıptır ayıp!"
Var iste kabîle içre yârin		"Var git, sevgilini kabilenin içinden iste!
Şehbâzsın al hemân şikârın	1161	Sen alıcı doğansın; aliver hemen avını!"

Sühan da, özellikle Kalb Diyârı'na yolculuğu esnasında, değişik kılıklara girerek, yapması muhtemel hatalara karşı Aşk'ı uyarır. Örneğin aşağıdaki beytin ilk dizesinde, Çin şahının kızının (Hûşrübâ) gerçekte "hûn-rîz" (kan dökücü) olduğunu söyler:

Kim duhter-i şâh-ı Çin o hûn-rîz
Bu bâğa gelir çü subh-ı gül-bîz 1621 “Çin padişahının kızı, o kan dökücü (güzel), gül kokuları saçan sabah vakti gibi bu bahçeye gelir.”

Diğer yandan Sühan, Hüsn’e dadısı İsmet gibi nasihat etmekte ve yol göstermektedir. Örneğin Hüsn, Aşk’la aralarına giren Hayret’le kavga etmeyi düşündüğünde, Sühan nasihatleriyle onu uyarır:

Bürhânları serd edip temâmî
Bu oldu ki zübde-i kelâmı 857 Delilleri bir bir sıralayıp özetle şunu söyledi:
Yıkmak bu binâyı nâ-revâdır
Kim bir yüzi yârdan yanadır 858 “Bir yüzü sevgiliden yana bakan bu binayı yıkmak uygun olmaz!”
Sen nâme yaz eyleyim ben îsâl
Bir dem dahi böyle hîş geçir hâl 859 “Sen bir mektup yaz da ben (sevgiline) ulaştırayım. Bir süre de böylece hoşça vakit geçirmiş olursun!”

Gayret de Hüsn’ün dardını anlayınca, gönlünü ferahlatıcı ve yol gösterici sözler söyler. Amacı Hüsn’ü sakinleştirmek, duygusallığından zarar görmesini önlemektir:

Her derd ki var devâsı vardır
Her haste ki var şifâsı vardır 1013 “Hangi dert varsa, devası da vardır; her hastanın bir şifası bulunur.”
Efsâne-i ye’s e olma mu’tâd
Düşdünse de aşka etme feryâd 1014 “Saçma sapan ümitsizlik sözlerini söyleyip durma! Aşka düşünse de feryat eyleme!”
Esrârını halka fâş edersin
Havfım bu ki sen telâş edersin 1026 “Sırrını önüne gelene açarsan, korkarım, sonra değerini kaybedersin!”

Bunlardan başka eserde işlenen yetenekler arasında Aşk’ın şairliği de vardır. Mesnevinin tamamında Aşk’ın ağızından söylenmiş üç gazel bulunmaktadır. Şu hâlde Hüsn ü Aşk’ta işlenen aklî ve hissî yetenekler; “aşk, muhabbet, ülfet, rızâ, teslimiyet, sağduyu, mantık, tevekkül, temkin, tedbîr, akıl, namus, hayâ ve şairlik” gibi soyut kavramlardır.

B. Kahramanın, Çağın ve Toplumun İstedığı Biçime Girişi

Hüsn ü Aşk’ta kahraman, normal bir toplumda doğmamıştır. Çok farklı özelliklere sahip bir kabilede dünyaya gelmiştir. Şair, Arapların önde gelen kabilelerinden olduğu anlaşılan ve “dert kıblesi” dediği bu kabileyi şöyle tanıtır:

Kim vardı Arabda bir kabîle
Müstecmi’-i haslet-i cemîle 242 Araplar arasında bütün güzel huyları kendinde toplamış bir kabile vardı.

Ser-levha-i defter-i fütüvvet		Mertlik ve cömertlik kitabının başlığı, Arap topluluklarının başı (idi. Adı), Muhabbet-oğulları'ydı.
Ser-hayl-i Arab Benî Mahabbet	243	
Ammâ ne kabîle kible-i derd		Fakat ne kabile? Dert kiblesi... Hepsi de kara bahtlı ve sapsarı yüzlü idi.
Bi'lcümle siyâh-baht u rû-zerd	244	
Giydikleri âfitâb-ı temmûz		Giydikleri temmuz güneşi; içtikleri ise, dünyayı yakan ateşti.
İçtikleri şû'le-i cihân-sûz	245	
Kasd eylese bunlar ayş u nûşa		Bunlar yiyip içmeye, eğlenmeye niyet etseler, belâ tufanı çoşup taşardı.
Tûfân-ı belâ gelirdi cûşa	254	
Azm eyleseler şikâra bunlar		Avlanmaya niyet etseler; dönülebilecek bir diyara gitmezlerdi.
Gitmez gelecek diyâra bunlar	263	
Ol semte gelince nev-bahârân		O yere ilkbahar mevsimi geldiğinde hep birlikte kırlara kaçarlar.
Sahrâya olurdılar girîzân	271	
Her biri gezer kenâr-ı bâğ		Her biri bağın etrafını dolaşır ve lâle olarak ancak kendi bedenindeki yaraları devşirirdi.
Devşirdiği lâle kendi dâğ	276	

İşte Aşk, böylesine farklı bir ortamda dünyaya gelir. Bu kabilenin Hüsn ve Aşk üzerinde son derece etkili olduğu söylenebilir. Örneğin doğumlarında adları, sadece anne ve babaları tarafından değil, tüm kabile üyeleri tarafından verilmiştir:

Hüsn eylediler o duhtere ad		Kıza Hüsn adını verdiler; o seçkin oğlan çocuğuna da Aşk dediler.
Ferzend-i güzîne Aşk-ı nâ-şâd	305	

"Beşik kertmesi" geleneğini andıran nişanlanmaları da kabile büyüklerinin kararıyla gerçekleşmiştir. Ardından okul çağları geldiğinde yine kabile büyükləri toplanıp bilgi tahsil etmeleri gerektiğine karar vermişlerdir:

Kim ola bu iki şûh-ı 'âkil		Bu iki akıllı güzel, bilgi ve marifet tahsil ederek olgunlaşsınlar ve dolunay hâline gelsinler...
Tahsil-i hünerle bedr-i kâmil	340	

Bu farklı sosyal yapı, şanına yakışır bir aşka tanık olur. Yine alışılmışın aksine, aşkıyla dillere düşen erkek değil kadındır. Kabilenin güzel kızı Hüsn, Aşk'a tutkundur ve onun hasretiyle âh çekmektedir. Sühan bu durum karşısında şaşkınlığını şu ifadelerle dile getirir:

Bu iki kabîle içre âdet		Kabile içinde adet, genç delikanlıların güzel kızlara ilgi göstermesi idi.
Kim ede cüvân nigâra rağbet	811	
Öyle idi resmi bu diyârın		Bu diyarın usulü böyle idi; bu çeşit bir iş ne olmuştu, ne de işitilmişti.
Hîç yokdı vukûi böyle kârın	812	

Aslında Hüsn de bu gerekliliğin farkındadır. Nitekim aşağıdaki beyitlerde, bu nasihatlere uyacağını ifade eder. Böylece toplumun kendine biçtiği rolü ve kimliği kabullenmiş olur:

Bin ba'd olayım sükûta mu'tâd		"Bundan böyle susmaya alışacağım; ölsem
Ölsem dahi nâmın etmeyim yâd	1056	bile artık (sevgilinin) adını dudaklarıma al-
Hey bu ne sitemdir Allah Allah		mayacağım!"
Hem âteşe yan hem etme eyvâh	1057	"Hey Allâh'ım, bu ne haksızlıktır; hem ateş-
		ler içerisinde yan, hem de eyvah deme!.."

Aşağıdaki beyitler, kabilenin Hüsn'ün duyguları üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Geleneğe karşı koyamamıştır. Buna rağmen Aşk'ın harekete geçmesi gerekmektedir. Hüsn'ün Aşk'tan istediği de budur:

Hayret beni kıldı zâr u muztar		"Hayret beni ağlatıp inletti ve çaresiz bir
Gayret sana düşdi ey dilâver	896	durumda bıraktı... Ey yiğit; artık, gayret
Ger var ise senden bana rağbet		sana düşüyor!"
Var âh u figâna eyle âdet	897	"Eğer bana karşı biraz ilgin varsa, sen de
Elbette kabîle gûş ederler		feryat ve figan etmeye başla!"
Vaslımla seni hâmûş ederler	898	"O zaman umulur ki, kabile insanları bunu
		duyarlar da, seni benim vuslatımla sakin-
		leştirirler!"

Aşk, sevenler için; "Âşıktâ hayâ karâr eder mi?" diyen Hüsn'e hak verircesine, dertlere ve belâlara talip olur. Bu hareketiyle Mecnûn'u hatırlatan Aşk, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumsal kanâatlere uyduğunu da ortaya koymuş olur. Aşk, kabilenin ileri gelenlerinin istekleri doğrultusunda çıktığı yolculuğun sonunda, baştaki kişiliğinden tamamen soyutlanarak, yepyeni bir kişiliğe kavuşur:

Hem-râhların bu râha erdi		"Senin yoldaşların hep bu yola düştüler
Aşk ancak o pâdsâha erdi	2004	ama, o padişaha ancak Aşk kavuşabildi..."
Mollâ-yı Cünûn u Gayret İsmet		"Çılgınlık Molası, Gayret, İsmet ve Mu-
Hem kaldı geri Benî Mahabbet	2005	habbetogulları bu yolda hep geri kaldılar..."

Görüldüğü gibi Aşk, Muhabbetogulları'nın çok farklı, çok ilginç ortamında doğup büyümesine, kabilenin istekleri doğrultusunda yetiştirilmesine; hatta onların istekleriyle yola çıkmasına rağmen; ulaştığı kişilik itibarıyla toplumdan farklı; ancak olumlu ve istendik özellikler kazanmıştır. Aşk'ın ulaştığı bu yeni kişiliği, zamanın şartları içinde "entelektüel kişilik" (aydın) diye tanımlamak da mümkündür. Hüsn ü Aşk'ta kahramanların toplumun istediği biçime girişleriyle ilgili olarak kısa bir değerlendirme yapılabilir:

1. Hüsn, Aşk'a olan duygularından ötürü feryat etmiştir. Oysa bu, içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim İsmet ve Aşk'ın telkinleriyle, toplumun kabul edebileceği biçimde sabır, rıza ve teslimiyet gösterir. Böylece Hüsn, toplumun istediği biçime girmiş olur.

2. Aşk, başlangıçta Hüsn'le aralarına kimsenin giremeyeceğini söyler. Ne var ki bu hâlde hedefine ulaşamayacağını anlayınca, kabilenin büyükleriyle görüşür ve onların tüm şartlarını kabul eder. Böylece Aşk da toplumun kendine biçtiği rolü kabullenmiş olur.

3. Aşk'ın mesnevinin sonunda ulaştığı kişilik, içinde bulunduğu toplum açısından, ideâldir. Bu itibarla mesnevi, baş kahramanının toplumun istediği; daha doğrusu dilediği biçime ulaşmasıyla bitmiştir.

C. Kahramanın Olgunlaşma Sürecini Etkileyen Maddî ve Manevî Etkenler

Yukarıda, Aşk'ın her yönüyle farklı bir toplumsal ortamda doğduğuna işaret edilmişti. Muhabbetogulları “kara bahtlı ve sarı benizli” idiler. Bütün eğlenceleri “feryat, işkence, yeis ve hasret” idi. Avlanacakları zaman avları tarafından vurulurlardı. Bahar gelince “gam yarasını, gül saçıyor sanırlar; kan ırmağını erguvan zannederler” idi. Aşk'ın manevî gelişiminde bu farklı kabile, özellikle de kabilenin ileri gelenleri büyük pay sahibidir. Öyle ki kabilenin ileri gelenleri, kahramanların adlarını verir, nişanlanmalarını ve okula gitmelerini kararlaştırırlardı. Aşk'ı Kalb Diyârı'na gönderen; böylece manevî gelişimini tamamlamasına vesile olan da yine kabile büyükleridir. Aşk, Edeb Mektebi'nde “rızâ ve teslimiyet” dersleri alır. Hocası “akıllı, tedbîrli insanların müftüsü” olan Molla Cünûn'dur. Aşk'ın “bütün duyguları emrinde bulduran, bütün bilginlerden daha bilgin, belâ diyarının şeyhülislâmı” olan bu öğretmenden çok şey öğrendiğini, Kalp Diyârı'na yaptığı yolculuktaki başarısından anlamak mümkündür.

Aşk'ın kişiliği üzerinde katkısı olan, dolayısıyla gelişmeleri etkileyen şahıslardan biri de Mana Mesiresi'nin sofracıbaşısı Sühan'dır. Hüsn'le Aşk arasında arabuluculuk yapan ve yolculuğunda değişik kılıklara girerek Aşk'a yardım eden Sühan, şöyle anlatılır:

Bir pîr-i cüvân zamîr ü ayyâr
Olmuşdı o yerde mihmân-dâr 686

Genç gönüllü ve çok zeki bir ihtiyar
yerde mihmandar olmuştu.

Nâmı Sühan ü azîz zâtı
Mesbûk idi çarhdan hayâtı 687

Adı Sühan'dı; yüce bir kişiliğe sahipti ve
hayatı dünyadan daha eski idi.

Mâhiyyet-i hüsn ü aşka ârif		Güzelliğin ve aşkın anlamını bilirdi; sıcağın da aslından haberdardı, soğuğun da."
Hâsiyyet-i germ ü serde vâkıf	688	
Endîşesi şeb-çerâğ-ı irfân		Düşüncesi, karanlıkları aydınlatan bilgi ışığı; (kendisi), canın da cananın da gönlünün sırdaşı idi.
Sırdâş-ı zamîr-i cân u cânân	689	

Hayret, Aşk'la Hüsn arasına girmekle, aslında aşklarının büyümesine ve sonunda Aşk'ın Kalb Diyârı'na yolculuk yaparak, gerçeği bulmasına katkı sağlamıştır. Hüsn'ün dadısı İsmet, Hüsn'e verdiği öğütlerle gerçekte Aşk'ın işini kolaylaştırmıştır. Hüsn'ü küçüklüğünde "hayâ ırmağı"ndan sulayan İsmet; feryat etmemesini, sırlarını başkalarına anlatmamasını öğütlemiştir. Böylece Hüsn'ün, duygusallığına yenilip sıkıntıya düşmesini engellemeye çalışan İsmet, gelişmeleri de kontrol altında tutmaya gayret etmiştir. İsmet gibi Aşk'ın lalası Gayret'in de gelişmelerde olumlu katkısı vardır. İsmet nasıl Hüsn'ü sabırlı ve sağduyulu olmaya davet etmişse, Gayret de Aşk'a aynı yönde telkinlerde bulunmuştur:

Terk eyle bu rütbe hây u hâyı		"Bu derece hay huy etmeyi, dağlar gibi
Boş boşuna kûh-veş sadâyı	1144	boşu boşuna yankılanmayı bırak!"
Bir zahm ile kendin eyleme gayb		"Bir yara yüzünden kendini kaybetme!
Feryâdı bırak ki aybdır ayb	1145	Bağırıp çağırmaktan vazgeç; ayıptır ayıp!"
Yoksa bunu sen kolay mı sandın		"Yoksa sen bu işi kolay mı sandın? Gam
Gam leşkerini alay mı sandın	1146	askerini alay mı belledin?"

Gayret, Aşk'a çıkış yolunu göstermekten de geri kalmaz. Her şeye rağmen sonuna kadar yanında olacağına dair de söz verir:

Var iste kabîle içre yârin		"Var git, sevgilini kabilenin içinden iste!
Şehbâzsın al hemen şikârın	1161	Sen alıcı doğansın; alıver hemen avını!"
Efgânı ko eyle azm-i dildâr		"Böyle bağırıp çağırmayı bırak da, sevgi-
Bin re'ye olur netîce bir kâr	1162	lini almaya gayret et!" Bir iş görmek, bin düşünceden daha sonuç alıcıdır."
Ben dahı seninle hem-süvârım		
Kühsâr-ı belâda yâr-ı gârım	1163	"Ben de seninle birlikte yola çıkmışım; belâ dağında senin mağara arkadaşımım."

Bu sözlerle kendine güveni artan Aşk'ın, gerçeğe varan yolculuğunda karşılaştığı engeller de (Gam Harâbeleri, Gam Çölü, Ateş Denizi, Zâtü's-süver Kale-si, devler, gulyabânîler, cadı, Hüşrübâ) sabrını, cesâret ve kararlılığını sınıması bakımından önemlidir. Aşk için bir anlamda 'imtihan' olan bu sembolik engel-

ler, aslında ona nefsini kontrol altında tutmayı ve görünenlerin (zâhir) içyüzünü anlamayı öğretmiştir.

Sühan'ın Hüsn'den getirdiğini söylediği elmas bir âh kılıcı ve ebed haberini ezele taşıyacak kadar hızlı koşabilen bir at (Aşkar), Aşk'ın engelleri aşmasında, önemli rol oynar. Örneğin Aşk, Gam Çölü'ne düştüğünde “yolunun üzerine çıkan gulyabânîleri âhının kılıcına lokma yapar”. Yolu Ateş Denizi'ne düştüğünde ise; “Aşkar, ankâ gibi süzülüp korkusuzca o ateşe girer” ve Aşk, “o ateşli yolu sabah esen meltem gibi geçer”. Şeyh Gâlip, gerek Hüsn'ün gerekse Aşk'ın eziyet çekmesini, dertten derde düşmesini her türlü maddî ve manevî etkenden çok alınyazılarına bağlar:

Olurdu kazâ-yı nâ-besâmân		Kararsız felek Hüsn'ün de beşiğini sallamaya başladı.
Hüsn'e dahi gâhvâre-cünbân	331	
Ber-hükm-i kazâ-yı nâ-muvâfık		Kaza ve kaderin uygunsuz bir hükmü ile
Hüsn oldu cemâl-i Aşk'a âşık	375	Hüsn Aşk'ın cemaline âşık oldu.
Bahtı kara zülf-i pür-hamından		Talihi, kıvrım kıvrım zülflerinden daha
Hâbı dağımkıdı perçeminden	549	kara; uykusu perişan perçeminden daha dağımkıdı.

İçinde bulunduğu toplumun gelenekleri gereği itiraz etme hakkı bulunmayan, çektiği sıkıntıların Allah'tan geldiğini bilen Hüsn de; kendine ancak Allah'ın yardım edebileceğinin bilinciyle, darda kaldığı zamanlarda Allah'a yakaran Aşk da zaman zaman şikayetlerini dile getirmekten kendini alamaz:

Bir nice zamân ki lâl idim ben		“Nice zamandır suskunluklar içindeydim
Ol havf ile pür-melâl idim ben	939 (Hüsn)	ve o korku ile elemelere batmıştım.”
Ey baht nedir bu bî-vefâlık		“Ey talih –dedi- bu vefasızlık nedir? Seninle
Hîç yok mı seninle âşnâlık	1430 (Aşk)	hiç aşinalığımız yok mu?”
Oldı dile baht-ı şûm düşmen		Harabeden nefret eden bir baykuş gibi,
Vîrâne-yi gör ki bûm-düşmen	1787 (Aşk)	uğursuz talih, gönlüme düşman oldu.”
Kıldı beni tâb-ı zülfî şeydâ		“Onun büklüm büklüm saçları beni deli
Başım yazısıymış oldı peydâ	1794 (Aşk)	divane eyledi. Bu başıma gelenler, meğer alnımın yazısıymış.”

Görüldüğü gibi Hüsn ü Aşk'ta kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen faktörlerin başında kader ve mesnevinin diğer kahramanları gelmektedir. Bu anlamda Molla Cünûn, Sühan, İsmet ve Gayret olumlu; Hayret, Hûşrübâ, cadılar, gulyabânîler ve cinlerse olumsuz işlev üstlenmişlerdir. Ayrıca “Mekteb-i

Edeb, Mana Mesîresi, Feyz Havuzu, Kalp Diyârı, İsm-i A‘zam, âh kılıcı, at (Aşkar), Hüsn’ün sarayı” diğer olumlu faktörleri; “kuyular, Gam Harâbeleri, Ateş Denizi, Gam Çölü, Mâtem Sarayı, Çin ve Zâtü’s-süver Kalesi” de diğer olumsuz faktörleri oluşturmaktadır.

D. Kahramanın, Olgunlaşma Sürecinde Geçirdiği Aşamalar ve Ulaştığı Kişilik

Hüsn ü Aşk’ta, başkahraman Aşk’ın doğumundan yetişmesine, Hüsn’e talip oluşuna, Hüsn için çıktığı Kalb Diyârı yolculuğuna ve nihâyet orada manevî olgunlaşmasını tamamlamasına kadarki gelişmeler sırayla anlatılmıştır. Bu süreç içinde Aşk, hep bir manevî ilerleme kaydetmiş ve sonunda kemâle ererek hakikati kavramıştır. Aşk’ın bu manevî yükselişi, aşağıda ayrıntılı biçimde verilmiştir. Bu veriler, aynı zamanda Hüsn ü Aşk’ın Aşk cephesinden bir özeti niteliğindedir.

“Aşk’ın serencâmı, aynı gece doğduğu Hüsn’le kabile büyüklerinin kararı doğrultusunda nişanlanmasıyla başlar. Bu, onun daha sonraki yaşantısını yönlendirecektir. Bununla bağlantılı olarak, yine kabile büyüklerinin; “Bu iki şûh, hüner tahsil ederek âkil ve kâmil olsunlar.”²¹ kararıyla Edeb Mektebi’nde Hüsn ile birlikte öğrenim görmesi, ona âşık olmasına zemin hazırlar. Şu hâlde Aşk, gerçeğe ilk adımını Edeb Mektebi’ndeki bu mecâzî aşkla atar. Bunu; “İki mâh, birbirine müşterî oldu.”²² şeklinde ifade eden Şeyh Gâlip, hemen ardından feleğin işe karıştığını ve iki gencin mutluluğunu gölgelediğini söyler.²³ Nişanlanmalarından sonra, Hüsn büyük bir aşkla Aşk’ı severken; Aşk, sessiz ve sakindir.²⁴

Aşk Hüsn’e gönderdiği mektupta ona karşı olan tüm aşkına ve hasretine karşın aklı başında, sakin, temkinli ve sağduyulu bir âşık olduğunu gösterir ve Hüsn’e de sabretmesi gerektiğini söyler. Ne zaman ki Hayret aralarına girip onları ayırır; o zaman Aşk, Hüsn’ün sevdâsıyla Mecnûna döner. Hayret, bu anlamda önemli bir işlevi yerine getirmiş olmaktadır. Çünkü böylece Aşk bazı gerçeklerin farkına varır.²⁵ Artık Aşk da Hüsn gibi feryat etmektedir. Ümitsiz bir hâldedir. Dehşete düşmüştür.²⁶

²¹ Kim ola bu iki şûh-ı âkil / Tahsil-i hünerle bedr-i kâmil (340)

²² Oldı heme dem be-vefk-i dil-hâh / Birbirine müşterî iki mâh (827)

²³ Çok sürmedi n’eyleyim bu bâzâr / Çok gördi bu zevki çarh-ı gaddâr (828)
Bilmem ki ne rûzgâr esdi / Gül soldı hezâr savtı kesdi (829)

²⁴ Buldı gelip Aşk’ı lâl ü hâmûş / Âyîn-i kadîmi üzre medhûş (916)
Ne düzah-i gam ne zevk-ı dîdâr / Gûyâ ki ne yâr var ne âgyâr (917)

²⁵ Vaktâ ki duyıldı kâr-ı fûrkat / Gönlinde kırıldı hâr-ı fûrkat (1079)

Bu durumda Aşk, âdâba uygun davranmamaktadır. Bu nedenle Gayret tarafından uyarılır. Hûy u hâyı bırakması; yani bağırıp çağırılmaktan vazgeçmesi gerekmektedir; zira aşk kolay değildir.²⁷ Gayret, Aşk'ın çare araması üzerine, ona çıkış yolunu da gösterir. Feryâd u figânı bırakıp sevdiğini talep etmesi gerekir.²⁸ Gayret'in önerisini yerinde bulan Aşk, Muhabbetoğulları Kabilesi'nin ileri gelenlerinden Hüsn'ü isteyerek yeni bir aşamanın eşiğine gelir. Zira kabile büyüklüğü Aşk'la alay edecekler ve onu zorlu bir maceraya sürükleyeceklerdir.

Yolculuğun önemli ilk aşamasını oluşturan Gam Harâbeleri'nde, cadının büyüyle güç duruma düşen Aşk çaresizdir. Ellerini kaldırıp feryat eder.²⁹ Bu aşamada beyitlerdeki bazı ifadeler (yârin bî-haber olmaması, âşığı terk etmemesi), bizde Aşk'ın Allah ile Hüsn'ü karıştırdığı izlenimini uyandırır. Bu arada Sühan imdada yetişir; onu teselli etmeye çalışır ve olanlardan ibret almasını öğütler.³⁰ Sühan, Aşk'a Hüsn'den getirdiğini söylediği bir âh kılıcıyla, ateşte yanmayan atı (Aşkar) verir. Artık Hüsn'ün aslında Allah için bir simge niteliğinde olduğu ya da ona işaret ettiği gerçeği görülmeye başlamıştır. Aşk, bundan sonra yoluna çıkan gulyabanileri, Hüsn'ün gönderdiği ah kılıcıyla öldürerek kurtulur ve Mâtem Sarayı'nı geride bırakır.

Ne var ki önünde yeni ve zorlu bir sınav vardır: İçi gulyabânîlerle dolu Ateş Denizi. Aşk, yine Allah'a yakararak³¹ bu engelin de üstesinden gelir. Aşk, Allah'ın inâyetiyle, Aşkar'ın sırtında “o ateşli yolu, sabah esen meltem gibi geçer”.

Ol cism-i latîf-i nûr-peyker / Göz merdümü gibi oldı lâgar (1080)

²⁶ Çün Aşk Hüsn'den oldı me'yûs / Feryâdı kopardı dest-i efsûs (1097)

Bin gevher-i eşk ile edip yâs / Zahm-ı cigere ekerdi elmas (1098)

Söz söyleyemezdi hayretinden / Hâmûş olamazdı dehşetinden (1099)

²⁷ Terk eyle bu rûtbe hûy u hâyı / Boş boşuna kûh-veş sadâyı (1144)

Yoksa bunu sen kolay mı sandın / Gam leşkerini alay mı sandın (1146)

²⁸ Ammâ sana bir hevâ gerekdir / Ma'sûkuna iddiâ gerekdir (1160)

Var iste kabîle içre yârin / Şehbâzsın al hemân şikârın (1161)

Efgânı ko eyle azm-i dildâr / Bin re'ye olur netice bir kâr (1162)

²⁹ Âhına siper kılıp sipihri / Yâd eyledi Hüsn-i mihr-çihri (1410)

Ey Hüsn ey âftâb-ı Enver / Ey Aşk'ı eden esîr-i ahker (1411)

Bu muydı ümîd senden ey mâh / Câdû ola vaslıma hevâ-hâh (1412)

³⁰ Sen yârin bî-haber mi sandın / Yoksa seni terk eder mi sandın (1445)

Şimdi gözün aç da eyle dikkat / Câdûya bak al bu sırdan ibret (1449)

Sen Hüsn adın eyledin ferâmûş / Câdû seni kıldı böyle medhûş (1456)

Hüsn adı tılısmıdır bu sihrin / Neshi anın ismidir bu sihrin (1457)

³¹ Ey Hâlık u Kird-gâr tâ key / Bu mihnet ü hâr hâr tâ key (1564)

Gönlümde taleb inâyet eyle / Hâhişde edeb inâyet eyle (1574)

Çin Sâhili'nde gördüğü Hûşrübâ karşısında Aşk, tereddüt eder. Karşısında bir engel daha vardır. Hûşrübâ Hüsn'e benzemekte, bu nedenle hedeften sapma ihtimali doğmaktadır. Hûşrübâ öylesine güzeldir ki onun yanında, periler bile ancak hizmetçi olabilirler.³² Aşk, henüz tedbiri bırakmamıştır. Hûşrübâ ile eğlenirken bile, gözü kılıcıdadır.

Ancak Aşk, büyük yanığı içindedir. Zâtü's-süver Kalesi'nde esir düşer. "Evvelce başına gelmiş olanların hepsi bu kalede tafsîlâtıyla ortaya çıkar." Aşk'ın Allah'tan başka sığınacak kimsesi yoktur. Birtakım gerçeklerin iyiden iyiye farkına varmıştır. Yeni bir girişime, yeni bir yolculuğa daha ihtiyaç olduğunu anlar.³³

Böylece Aşk, sonunda manevî yükselişini tamamlayıp gerçeği bulacağı sembolik bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk, tasavvuf erbâbının "seyr-i sülûk" dediği bir tür imtihanlar dizisinden başka bir şey değildir aslında. Aşk, yiğitliği ve kararlılığı yanında, Gayret ve Sühan'ın da yardımıyla, bu engellerin hepsini birer birer aşmaya başlar.

İlk engel, içinde dev bulunan bir kuyudur. İçi feryâd u figânla dolu bu kuyuda bulunan devin meydan okumasına korkusuzca karşılık veren Aşk,³⁴ böylece iç dünyasında yeni bir aşama daha kaydettiğini gösterir. Aşk, Sühan'ın tavsiyesi üzerine, yoldaşı Gayret'le birlikte, İsm-i A'zam'ı okuyarak kuyudan kurtulur. Küçük de olsa, birşeylerin daha farkına varır.³⁵

Aşk, Gam Harâbeleri'ne vardığında; henüz câhil ve toy bir delikanlı olarak tanımlanır.³⁶ Tabii şairin bu düşüncesi, yolculuk öncesine ait bir değerlendirmedir. Böylece okura Aşk'ın tecrübe kazanacağı ve gerçeği bulacağı mesajını verilmektedir.

Aşk, pişmanlık duyguları içinde Allah'a yalvarır ve yardım diler.³⁷ Bu yakarışın ardından Sühan gelir. Aşk'a Hûşrübâ ile yaşadıklarının gerçek yüzünü gösterir ve kaçış yolunu anlatır. Aşk, Sühan'ın söylediklerine uyar.³⁸

³² Âyâ ki Hüs(ü)n müdür bu meh-veş / Kim sînemi kıldı genc-i âteş (1642)

Yoksa bu yerin perisidir bu / Yanında perî çerisidir bu (1643)

³³ Durma sefer et diyâr-ı Kalb'e / Cân baş ko reh-güzâr-ı Kalb'e (1244)

Ol şehrd e kîmyâ olurmuş / Yolda belî çok belâ olurmuş (1245)

Allah muîn olup geçersin / Kalb şehrinin âbını içersin (1253)

Kıl andaki kîmyâyı hâsıl / Gel bunda ol işte Hüs'n'e vâsıl (1254)

³⁴ Korkutmağa düşme bî-mahaldir / Vuslat dediğim benim eceldir (1290)

³⁵ Duydum anı sonra kim gümândır / Mâhın yeri evc-i âsmândır (1316)

³⁶ Görmüş degil idi gam diyârın / Nâzendesi idi rûzgârın (1378)

³⁷ Zencîr takıp bu büt-pereste / Abdiyyete çek şikeste-beste (1748)

Maksûdumı cümle hâsıl eyle / Maksûd-ı kadîme vâsıl eyle (1749)

³⁸ Aşk anlayıcak bu mâcerâyı / Bir âteşe urdı ol binâyı (1771)

Aşk, kurtulduktan sonra bu kez yolunun sonsuzluğundan yakınmaya başlar. Sühan tekrar sahnededir ve Aşk'a, yardım amacıyla geldiğini söyler.³⁹ Bu müjde Aşk'ı çok sevindirir. Çünkü bu, hem ölümsüzlük suyu hem de kurtuluş müjdesi gibidir.⁴⁰ Aşk, yeniden kuvvet bulur, sıhhatine kavuşur. Sühan'la birlikte neşe içinde Kalb Kalesi'ne giderler. Şehrin güzelliği karşısında "Aşk kendinden geçer; etrafını nûr ordusu sarmıştır." Ardından Hüsn'ün sarayına giderler. Işıktan bir taht üzerinde ve hizmetçiler eşliğinde şehri gezerler.⁴¹ Bu arada Aşk, Hüsn'ün sarayını gözlemektedir. Birdenbire garip bir köşk görür.⁴² Bu arada büyük bir gürültü kopar. Sûr'a üflenmiş gibi bir velvele yayılır. Birdenbire bir perde açılır; rüyâ görürcesine gerçekler ortaya çıkar. Nihâyet Sühan'ın açıklamalarından⁴³ sonra şair aşağıdaki beyitlerle Aşk'ın vuslatını anlatır:

Filvâki' alıp o şâhı Hayret		Dediği gibi, Hayret o sultanı alıp götürdü
Açıldı sürâdikât-ı vuslat	2007	ve vuslat perdeleri bir bir açıldı...
Buldı bu mahalde kıssa pâyân		Hikâye burada sona erdi. Bundan ötesi ise
Bundan ötesi değil nümâyân	2008	bilinmiyor...

Aşk'ın mesnevîde geçirdiği aşamalar; "Hüsn'le nişanlanması, birbirlerini sevmeleri, Hayret'in aralarına girmesi, Hüsn'ü kabilenin ileri gelenlerinden istemesi, kabilenin ileri gelenlerinin zorlu şartlar ileri sürmeleri, Gam Harâbele-ri'ne yolculuğu, cadıyla karşılaşması ve Zâtü's-süver Kalesi'nde esir düşmesi, sembolik bir yolculuğa çıkması, içinde dev bulunan kuyudan kurtulması, Hûşrübâ'yla yaşadıklarının gerçek yüzünü görmesi, Hüsn'ün sarayına ulaşması, perdenin açılması ve gerçeklerin ortaya çıkması, vuslata ermesi" şeklinde özetlenebilir. Aşk, beşerî aşk (Hüsn) vesilesi ile çıktığı yolculuğunu (seyr-i sülûk) tamamlamış ve kemâle yani gerçek aşka (ilâhî aşk) ulaşmıştır. Bu açıdan bakıl-

³⁹ Geldim sana eyleyim müdâvâ / Olursan eger benimle hem-pâ (1893)

Za'fin senin eylemişler ihbâr / Gönderdi beni o şâh-ı bîdâr (1898)

⁴⁰ Hem-bahş-ı hayât-ı câvidânî / Hem müjde-i cümle-i emânî (1901)

⁴¹ Her gûşede niçe bâğ u bûtsân / Her birisi reşk-i bâğ-ı Rıdvân (1968)

Gencîneler anda âşkâre / Memzûc idi cevhere sitâre (1969)

⁴² Nâgâh göründi bârgâhı / Bir kasr-ı garîb-i pâdşâhî (1972)

Yekpâre zümürüd ü zeberced / Her revzeni cennet-i muhalled (1793)

Mestûr-ı hezâr-perde-i gayb / Âsûde-nişîn-i rayb u lâ-rayb (1794)

⁴³ Var imdi gör ol melek-likâyı / Seyr eyle ol Hüsn-i bî-bahâyı (2002)

Tâ cümle nihân ıyân ola hep / Evvelki ıyân nihân ola hep (2003)

Hem-râhların bu râha erdi / Aşk ancak o pâdişâha erdi (2004)

Mollâ-yı Cünûn u Gayret İsmet / Hem kaldı geri Benî Mahabbet (2005)

Hem üns-i Sühan nihâyetindir / Bundan ilerisi Hayret'indir (2006)

dığında, Hüsn ü Aşk mesnevisinin bildungsroman türünün yapısıyla uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, Hüsn ü Aşk'ın bir bildungsroman örneği sayılması yönündeki bulguları aşağıdaki gibi ilgili teorik verilerle karşılaştırmalı olarak sıralamak mümkündür:

1. Bildungsromanda, ağırlıklı olarak, aklî ve hissî yetenekler işlenir. 2. Bildungsromanda, kahramanın toplumun istediği ya da toplum tarafından yadırganmayacak biçime girişi anlatılır. 3. Bildungsromanda, kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî tüm unsurlar verilir. 4. Bildungsromanda, kahramanın olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik, ayrıntılı biçimde ortaya konur.	1. Hüsn ü Aşk'ta da, ağırlıklı olarak, aklî ve hissî yetenekler işlenmiştir. 2. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın ve Hüsn'ün, içinde buldukları toplumun istediği biçime girişleri anlatılmıştır. 3. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın olgunlaşma sürecini etkileyen tüm maddî ve manevî etkenler verilmiştir. 4. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik, ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur.

Kaynaklar

Alparslan, Ali, *Şeyh Gâlib*, KTB Yay., Ankara 1988.

Ana Britannica, Ana Yay., İstanbul 1989.

Aytaç, Gürsel, "Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman", *Edebiyat Yazıları*, C. I, Gündoğan Yay., Ankara 1990.

Ayvazoğlu, Beşir, *Kuşunun Son Şarkısı*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1999.

Büyük Larousse, Milliyet Yay., C.4, İstanbul 1986.

Gibb, E.J.Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V* (Ter.:Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999.

Gökalp Alpaslan, G.Gonca, "Osmanlı Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı'nın 700.Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999, s.185-202.

Güngör, Recep Şükrü, *Hüsn ile Aşk Sevgi Sonbaharında Açan Aşk Gülleri*, Timaş Yay., İstanbul 2003.

- Holbrook, Victoria Rowe, “Alegorinin Ölümlü, Hüsn ü Aşk’ın Özgünlüğü”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz.Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999.
- _____, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (Çev.: Engin Kılıç, Erol Köroğlu), İletişim Yay., 1998.
- İpekten, Halûk, *Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri* (Haz.:Cemal Kurnaz), MEB Yay., İstanbul 1995.
- Pekolcay, Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı I*, Dergâh Yay., İstanbul 1981.
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk* (Haz.:Abdülbâki Gölpınarlı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1968
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk* (Haz.:Muhammet Nur Doğan), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, (Haz.Orhan Okay, Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul 1975.
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi I*, YKY, İstanbul 1999.